

"OILA VA GENDER" ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT, GENDER VA OILA

xalqaro ilmiy jurnali

*Society, Gender and Family in
Central Asia*
international academic peer reviewed journal

*Общество, гендер и семья в
Центральной Азии*
международный научный рецензируемый журнал

2024/4 (13)

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining
2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli "Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan
o'tkazilganligi to'g'risida guvohnoma"si olingan.

*Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya
komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy
nashrlar RO'YXATI (2019)ga pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo'yicha
doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun ilmiy maqolalar e'lon qilinishi mumkin
bo'lgan jurnal sifatida ro'yxatga olingan.*

DOI: 26739/2118-9998

ISSN 2049-3630

TOSHKENT

TAHRIR HAY'ATI RAISI:

EGAMBERDIYEVA Nodira Melibayevna (*Bosh muharrir*) – *pedagogika fanlari doktori, professor.*

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI:

NARBAYEVA Tanzila Kamalovna – *sotsiologiya fanlari doktori, professor.*

SAIDOVA Galina Karimovna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*

SHOUMAROV G'ayrat Baxramovich – *psixologiya fanlari doktori, professor.*

ABDURAMANOV Xamid Xudaybergenovich (*Bosh muharrir o'rinbosari*) – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*

BEKMURADOV Adham Sharipovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*

MA'RUFOVA Gulnora Mahmudovna – *Oliy Majlis Senatining Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari qo'mitasi a'zosi, senator.*

MUSURMANOVA Aynisa Musurmanovna – *pedagogika fanlari doktori, professor.*

RAHIMOVA Nigina Xayrullayevna – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*

SAIDOV Akmal Xolmatovich – *yuridik fanlari doktori, professor.*

YAKUBJANOVA Dilobar Batirovna – *pedagogika fanlari doktori, dotsent.*

TASHMUXAMEDOVA Diloram Gafurjanovna – *tibbiyot fanlari nomzodi.*

ZOXIDOV Azamat Azamjonovich – *iqtisodiyot fanlari doktori, professor.*

ZIYAYEV Azamad Xamidovich – *tarix fanlari doktori, professor.*

ABDUSAMATOV Xasanboy Usmonjon o'g'li – *psixologiya fanlari doktori.*

TO'RAQULOV Ulug'bek Xolbutayevich – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Эгамбердиева Нодира Мелибаевна (*Главный редактор*) – *доктор педагогических наук, профессор.*

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Нарбаева Танзила Камаловна – *доктор социологических наук, профессор.*

Сандова Галина Каримовна – *доктор экономических наук, профессор.*

Шоумаров Гайрат Бахрамович – *доктор психологических наук, профессор.*

Абдураманов Хамид Худайbergenovich (*Заместитель главного редактора*) – *доктор экономических наук, профессор.*

Бекмуратов Адхам Шарипович – *доктор экономических наук, профессор.*

Маъруфова Гулнора Махмудовна – *сенатор, член Комитета Сената Олий Мажлиси по вопросам женщин и гендерного равенства.*

Мусурманова Айниса Мусурмановна – *доктор педагогических наук, профессор.*

Рахимова Нигина Хайруллаевна – *доктор экономических наук, профессор.*

Сандов Акмал Холматович – *доктор юридических наук, профессор.*

Якубжанова Дилобар Батировна – *доктор педагогических наук, доцент.*

Ташмухамедова Дилорам Гафуржановна – *кандидат медицинских наук.*

Зохилов Азамат Азамjonovich – *доктор экономических наук, профессор.*

Зияев Азамат Хамидович – *доктор исторических наук, профессор.*

Абдусаматов Хасанбой Усмонjon угли – *доктор психологических наук.*

Туракулов Улугбек Холбутаевич – *доктор философии педагогических наук (PhD)*

THE CHAIRMAN OF THE EDITORIAL BOARD:

Egamberdiyeva Nodira Melibayevna
(*Editor-in-Chief*) – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*

MEMBERS OF THE EDITING BOARD:

Narbayeva Tanzila Kamalovna – *Doctor of Sociological sciences, Professor.*

Saidova Galina Karimovna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*

Shoumarov Ghayrat Bakhramovich – *Doctor of Psychological sciences, Professor.*

Abduramanov Khamid Khudaybergenovich (*Deputy Editor-in-Chief*) – *Doctor of Economic sciences, Professor.*

Bekmuradov Adkham Sharipovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*

Marufova Gulnora Makhmudovna – *Senator, Member of the Senate Committee of the Oliy Majlis on Women and Gender Equality.*

Musurmanova Aynisa Musurmanovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Professor.*

Rakhimova Nigina Khayrullayevna – *Doctor of Economic sciences, Professor.*

Saidov Akmal Kholmatovich – *Doctor of Juridical sciences, Professor.*

Yakubjanova Dilobar Batirovna – *Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor.*

Tashmukhammedova Diloram Ghafurjanovna – *Candidate of Medical sciences.*

Zokhidov Azamat Azamjonovich – *Doctor of Economic sciences, Professor.*

Ziyayev Azamad Khamidovich – *Doctor of Historical sciences, Professor.*

Abdusamatov Khasanboy Usmonjon ugli – *Doctor of Psychological Sciences.*

Torakulov Ulugbek Holbutayevich – *Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)*

XALQARO TAHRIR HAY'ATI:

Doktor Rashmini Koparkar,
Rossiya va Markaziy Osiyoni o'rganish markazi dotsenti
Xalqaro tadqiqotlar maktabi,
Javoharlal Neru universiteti,
Nyu-Dehli, Hindiston

Artamonova Yekaterina Iosifovna,
Chelyabinsk davlat madaniyat instituti,
pedagogika fanlari doktori, professor

Doktor Priti Kesavan,
Texnologiya fakulteti boshlig'i,
London biznes va moliya maktabi,
Singapur

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Доктор Рашмини Копаркар,
Доцент Центра исследований России и Центральной Азии,
Школа международных исследований,
Университет Джавахарлала Неру,
Нью-Дели, Индия

Артамонова Екатерина Иосифовна,
Челябинский государственный институт культуры,
доктор педагогических наук, профессор

Доктор Прити Кесаван,
Руководитель Технологического факультета
Лондонская школа бизнеса и финансов, Сингапур

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

Dr. Rashmini Koparkar
Assistant Professor
Centre for Russian and Central Asian Studies
School of International Studies
Jawaharlal Nehru University
New Delhi, India

Artamonova Yekaterina Iosifovna
Chelyabinsk State Institute of Culture
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Dr. Preethi Kesavan
Head, School of Technology
London School of Business and Finance, Singapore

SOTSILOGIYA

Zaitov E.X. O'zbekistonda mahalla institutining mustaqillik yillaridagi rivojlanishi.....	4
Imomnazarov H.I. Yosh oilalarda ijtimoiy munosabatlar: muammolar va ularning yechimi	9
Usmonova R.M. Xotin-qizlarning norasmiy bandligini ijtimoiy jihatdan tadqiq etishdagi ilmiy yondashuvlar	15
Abdiraimova Sh.A. Uzoq umr ko'ruvchilarga xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish yo'nalishlari	22

OILA VA JAMIYAT

Saydivaliyeva X.X. "Ayollar huquqlari" va "gender tengligi" tushunchalari: o'zaro munosabat va farqlar.....	29
Abdullaxo'jayev A. Ibrat matbaachiligining vujudga kelishi va jadid g'oyalarining yoyilishidagi ahamiyati.....	37
Xolmuratova M.M. O'smirlarning pulga bo'lgan munosabatida jamiyatning ijtimoiy-psixologik ta'siri.....	45
Hashimova G.I. Harbiy xizmatchilarning ijtimoiy-huquqiy himoya qilishning faol shakllari va ijtimoiy-huquqiy himoyasi tizimi.....	50
Sattarova Sh.Q. Pedagoglar faoliyatida pozitiv fikrlashning ilmiy-nazariy asoslari	55

PSIXOLOGIYA

Mahkamova D.B. Xotin-qizlar professional ijtimoiy moslashuvining psixologik aspektlari.....	60
Ishonkulova N.I. Oilaviy munosabatlarda destruktiv nizolar namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari	68
Askarova G. Development of coping behavior	73
Nazarova M.Y. Zo'ravonlikka uchragan ayollarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.....	77
Jumabekov Z.X. G'arb faylasuflari qarashlarida hasad muammosining o'rganilganlik holati.....	83
Sadullayeva J.I. Tadqiqotlarda ayollar migratsiyasining oilaviy munosabatlarga ta'siri o'rganilganligi.....	90

PEDAGOGIKA

Mavlonov B.B. O'smirlarning hushyorlik va ogohlik fazilatlarini rivojlantirishda oiladagi tarbiya usullarining o'rni.....	94
Nomozova O'A. Oilada er va xotin nutqidagi gender jihatlarining oilaviy munosabatlarga ta'siri	100
Qurbonova B.N. Mustaqil ta'lim jarayonida talabalarning ijodkorligini shakllantirish	105
Axmedova D.X. Interfaol ta'lim jarayonida rag'batlantirishning gender yondashuvi va uning o'ziga xos xususiyatlari.....	111
Yakubov O.T. Farzand tarbiyasida ota-onaning asosiy vazifalari va funksiyalari	119

ILMIY YANGILIKLAR VA TAHLILLAR

Abdulazizova N.B. Ayollarning pensiya ta'minoti masalasini yechish yo'llari: ilg'or tajriba va zamonaviy tendensiyalar.....	124

Nazarova Muharram Yunus qizi,
Oila va gender ilmiy-tadqiqot instituti
tayanch doktoranti
Email: nazarovamuharram96@gmail.com

ZO'RAVONLIKKA UCHRAGAN AYOLLARNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Xotin-qizlarning jamiyat hayotidagi o'rnini mustahkamlash bugungi xalqaro hamjamiyat oldida turgan ustuvor maqsadlardan biridir. Biroq bu maqsad oldida to'siq bo'luvchi shunday "og'riqli" muammo mavjudki, uni bartaraf etish muammoning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganishni taqozo etadi. Maqolada zo'ravonlik, uning kelib chiqish sabablari, zo'ravonlikka uchragan ayollarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari yoritilgan. Shuningdek, mutaxassislar uchun zo'ravonlik qurbonlari bilan ishlash usullari keltirib o'tilgan.

Tayanch so'zlar: zo'ravonlik, zo'ravonlik sabablari, biologik omil, ijtimoiylashuv omili, kognitiv omillar, vaziyatga bog'liq omillar, Landenberger modeli.

Annotation. Strengthening the position of women in society is one of the priority goals facing the international community today. However, there are "painful" problems that hinder the achievement of these goals, and addressing them requires studying the socio-psychological characteristics of the issue. The article covers violence, its causes, and the socio-psychological characteristics of women who have been subjected to violence. Methods for working with victims of violence are also provided for specialists.

Key words: violence, causes of violence, biological factor, socialization factor, cognitive factors, situational factors, Landenberger model.

Аннотация. Укрепление роли женщин в жизни общества является одной из приоритетных задач, стоящих перед современным международным сообществом. Однако на пути к достижению этих целей существуют такие «болезненные» проблемы, устранение которых требует изучения социально-психологических особенностей данного вопроса. В статье освещаются насилие, причины его возникновения, социально-психологические особенности женщин, подвергшихся насилию. Также приведены методы работы с жертвами насилия для специалистов.

Ключевые слова: насилие, причины насилия, биологический фактор, фактор социализации, когнитивные факторы, ситуационные факторы, модель Ланденбергера.

Kirish. Jamiyatda ayollarning ijtimoiy iqtisodiy faolligi, ularning qonuniy himoyasini ta'minlash har bir rivojlangan jamiyat oldidagi asosiy vazifalardan biridir. Afsuski, bugungi kunga qadar zo'ravonlikdan eng ko'p jabr chekuvchi xotin-qizlar soni ortib borayotgani ham sir emas. Birgina 2021-yilning o'zida dunyoda 31% ayollar jismoniy yoki jinsiy zo'ravonlik

qurboniga aylangan. Hayoti davomida 27% ayollar zo'ravonlikning u yoki bu turiga uchragan. Ular ichida 45% ayollar jismoniy shikastlanishgan. 38% qotilliklar ayollarning o'z yaqinlari tomonidan sodir etilgan¹. Zo'ravonlikni boshdan kechirgan ayollar ko'proq depressiya, bezovtalik, rejalashtirilmagan

¹ Факти и цифры: искоренение насилия в отношении женщин <https://eca.unwomen.org/ru>

homiladorlik, jinsiy yo'l bilan yuqadigan infeksiyalar va OIV infeksiyasidan aziyat chekishadi, bu esa uzoq davom etadigan oqibatlarga olib keladi.

Maqsad va uni asoslash. Zo'ravonlik natijasida ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy, ruhiy faoliyatiga juda katta psixologik zarar yetadi. Natijada o'zlariga nisbatan ko'rsatiladigan har qanday yaxshi munosabat yoki yordamni o'zlari uchun "xavf" sifatida qabul qilishadi. Zo'ravonlik hodisasi O.K.Goncharenko, T.K.Rostovskaya, N.A.Bezverbnaya, M.V.Ishenko va I.P.Ilin asarlarida huquqiy, ijtimoiy, psixologik tomondan o'rganilgan bo'lsa-da, zo'ravonlikka uchragan ayollarga nisbatan psixologik yordam ko'rsatish tamoyillariga yetarli darajada e'tibor qaratilmagan. Ushbu maqola orqali zo'ravonlik va uning ijtimoiy-psixologik zararlari, zo'ravonlikka uchragan ayollarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy psixologik o'rganish va ular bilan ishlashda asosiy tamoyillar haqida fikr yuritiladi.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi. Jahon Sog'liqni saqlash tashkiloti tomonidan zo'ravonlikka quyidagicha ta'rif beriladi: "Zo'ravonlik – o'linga, psixologik zararga, noto'g'ri rivojlanishga yoki mahrumlikka sabab bo'luvchi o'ziga, boshqa shaxsga, guruhga yoki jamiyatga qarshi har qanday kuchni qasddan qo'llash, tahdid qilish yoki jarohat yetkazishdir." Psixologik tasnifda zo'ravonlik shaxsga, ijtimoiy kuchga nisbatan qasddan jismoniy kuch yoki ruhiy bosim sifatida belgilanadi va tasodifiy holatda zarar yetkazishdan farqlanadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ayollarga nisbatan zo'ravonlikka "...jinsiy belgi asosida sodir etiladigan, ayollarga jismoniy, jinsiy yoki ruhiy zarar yetkazadigan yoki zarar yetkazishi mumkin bo'lgan har qanday zo'ravonlik harakatidir"², deb izoh beriladi. Zo'ravonlikka duchor bo'lgan ayollar turli salbiy omillar – zo'ravonlik oqibatlari ta'siri ostida qoladilar. Bu oqibatlar natijasida uning sog'lig'i va ruhiy holati yomonlashishi, jamiyat a'zosi sifatidagi xulq-atvorining salbiy tomonga o'zgarishi kuzatiladi. Bundan uning kasbiy fazilatlar va boshqalar bilan munosabatlari zarar ko'radi. Ayol bor salbiy his-tuyg'ular yukini o'zida ko'tarib, sog'lig'i yomonlashuvi sababli faoliyatining turli sohalarida – xoh farzand tarbiyasi bo'lsin, xoh kasbiy faoliyat yoki boshqa har qanday

soha bo'lsin – o'zini to'liq namoyon eta olmaydi. Chunki u zo'ravonlik oqibatlarini bartaraf etish uchun katta kuch sarflashga majbur bo'ladi.

Zo'ravonlik harakatlari sodir bo'lishi haqida psixologik adabiyotlarda keltirilishicha, odatda bu sabablar bir-biriga juda o'xshash to'rtta toifaga bo'linadi:

1. Biologik.
2. Ijtimoiylashuv.
3. Kognitiv.
4. Vaziyatga bog'liq omillar.

Biologik omillar agressiya va zo'ravonlikka ta'sir etuvchi keng ko'lamli nevrologik, fiziologik yoki kimyoviy ta'sirlarni o'z ichiga oladi. Nevrobiologiya sohasidagi so'nggi yutuqlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'sirda bo'lgan biologik omillar shaxs rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin ekan. Ushbu ta'sirlarning aniq mohiyati hamon ko'p jihatdan noma'lumligicha qolmoqda. Bola rivojlanishi bo'yicha tadqiqotchilar turli xil atrof-muhit omillari tufayli yuzaga keladigan tajovuzkorlik va miya shikastlanishi o'rtasidagi aloqani aniqlaganlar. Bular atrof-muhitda uchraydigan zaharli moddalar (masalan, qo'rg'oshinli bo'yoqlar), boshning jiddiy jarohati (bolaga nisbatan zo'ravonlik yoki baxtsiz hodisa natijasida), ovqatlanishdagi yetishmovchiliklar (ayniqsa, homiladorlik davrida), homila rivojlanishining muhim bosqichlarida onaning spirtli ichimliklar va giyohvand moddalar iste'mol qilishi va tug'uruq paytidagi travma holatlarini o'z ichiga oladi. Yetishmovchiliklar yuzaga kelgandan so'ng biologik sababni bartaraf etish yoki davolashga urinishlar dori-darmon shaklida faol biologik davolashni o'z ichiga olishi mumkin. Biroq bundan ham muhimrog'i shuki, qo'llab-quvvatlovchi va malakali ijtimoiy muhit bu biologik omillarning zo'ravonlikka moyillikka ta'sirini bartaraf etishi yoki kamaytirishi aniqlangan.

Ijtimoiylashuv omillari insonning tafakkur, xulq-atvor va his-tuyg'ular namunalarini o'zining ilk hayotiy tajribasidan o'rganadigan jarayonlarni anglatadi. Aniqrog'i, olimlar "ijtimoiylashuv" atamasini bolaning shaxsga aylanish jarayonida muayyan ijtimoiy xulq-atvor qoliplarini, shuningdek, boshqalar bilan o'zaro munosabatlarni boshqaradigan qoidalar, munosabatlar, qadriyatlar va me'yorlarni o'zlashtirish jarayonini tasvirlash uchun qo'llaydilar. Bu jarayon davomida shaxs ma'lum ijtimoiy xulq-atvorga oid qoliplarni

² Насилие в отношении женщин <https://www.who.int/ru/l/violence-against-women>

va qoidalarni o'rganadi hamda boshqalar bilan muloqot qilishda yo'naltiruvchi munosabatlar, qadriyatlar va me'yorlarni o'zlashtiradi. Bundan tashqari, bolalar o'z atrofidagi muhim yoki e'tiborga sazovor shaxslarni kuzatish orqali ham shaxsiy tajribalaridan olganidek ko'p narsani o'rganishlari mumkin. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tajovuzkor, antisotsial va zo'ravon xulq-atvorlar ko'pincha muhim shaxslardan (shu jumladan, televideniye, kino yoki badiiy asarlardagi qahramonlardan) o'zlashtiriladi va muayyan ijtimoiy vaziyatlarga javoban qo'llash uchun xotirada saqlanib qoladi. X.Vilfing tomonidan oilalarda qo'pollik va shafqatsizlik xususiyatlari ortib borishi stressli ijtimoiy omillar ta'sirida kuchayib borayotganini ta'kidlaydi. U "moddiy va maishiy muammolar, oila muammolari, og'ir turmush sharoiti, ishsizlik, bola tarbiyasidagi muammolar, ijtimoiy hayotdagi, mehnatdagi muammolar, biznes bilan bog'liq muammolar, shuningdek, insonning hayot qiyinchiliklariga yakkama-yakka qarshi tura olmasligi oilada qo'pollik va shafqatsizlikni qo'llashga moyillik kuchayib borayotganini ilmiy jihatdan asoslab bergan³.

Kognitiv omillar inson umri davomida dunyo bilan o'zaro aloqalar natijasida shakllanadigan g'oyalar, e'tiqodlar va fikrlash qoliqlarini anglatadi. Tadqiqotlar zo'ravon shaxslarning ma'lumotlarni qayta ishlash va talqin qilishning o'ziga xos usullariga ega ekanligini ko'rsatgan. Zo'ravon odamlar ijtimoiy ziddiyatlar va kelishmovchiliklarni zo'ravonliksiz hal qilish yo'llarini topishda ham kamroq samaradorlik ko'rsatadilar. Ular zo'ravonlikni ko'proq qabul qiladilar va bunday xatti-harakatlarni maqbul deb hisoblaydilar.

Vaziyatli omillar atrof-muhitning stress yoki boshqalardagi tajovuzkorlik kabi zo'ravon xatti-harakatlarni rag'batlantiruvchi yoki keltirib chiqaruvchi xususiyatlariga ishora qiladi. Ko'plab tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "Biz ko'pincha zo'ravonlik sabablarini shaxsda izlaymiz hamda vaziyatning ta'sir qiluvchi omillarini e'tiborsiz qoldiramiz". Deyarli har qanday noxush vaziyat, masalan, doimiy baland shovqin, yoqimsiz hidlar va gavjum, noqulay turmush sharoitlari – bunday

holatlarga duchor bo'lgan shaxslarda tajovuzkorlik va zo'ravonlikni keltirib chiqarishi mumkin⁴.

Zo'ravonlikni boshdan kechirgan ayollarni ikki toifaga ajratish mumkin:

I. Zo'ravonlikni o'z oilasida boshdan kechirgan, ammo ota-onasining oilasida bunday holatni ko'rmagan ayollar.

II. Ota-onalarining bir-biriga yoki farzandlariga nisbatan zo'ravonlik mavjud bo'lgan oilalarda ulg'aygan ayollar.

Zo'ravonlikka uchragan ayollarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari haqida turli tadqiqotlar o'tkazilgan. A.S.Zubriskaya tomonidan zo'ravonlikka uchragan ayollarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bir necha turga ajratilgan:

1. O'zini past baholash, o'z imkoniyatlarini yetarlicha baholay olmaslik. Zo'ravon ayolga uning layoqatsizligi haqidagi ishonchni singdiradi va buni qo'llab-quvvatlaydi, shuningdek, ayolni o'ziga nisbatan sodir etilayotgan zo'ravonlik uchun javobgar deb ishontiradi.

2. Qaramlik. Ayol zo'ravondan ketish istagini sezmaydi va hatto ba'zan mazoxistik moyilliklarni namoyon etadi. U ko'pincha o'z shaxsiyatini boshqalar bilan munosabatlari orqali, asosan, unga nisbatan zo'ravonlik sodir etgan shaxs munosabatlari orqali belgilaydi.

3. Muloqot ko'nikmalari yetishmasligi. Shaxsiy munosabatlarda oilaviy zo'ravonlikka duchor bo'lgan ayollar samarali munosabat o'rnatish ko'nikmalariga ega bo'lmaydilar. Buning natijasida o'z g'azabini boshqara olmaslik, shaxsiy ehtiyojlarini va ularni qondirish yo'llarini tushunmaslik, nizolarni hal qilish usullarini bilmaslik kelib chiqadi. Bunday ayollar o'zlarining psixologik va jismoniy chegaralarini aniq his qila olmaydilar. Ular yo juda tez odamlarga ishonib qoladilar yoki umuman hech kimga ishonmaydilar.

4. Izolyatsiya. Jabrlanuvchi ayol ko'pincha erining uning ijtimoiy aloqalari ustidan qattiq nazorat o'rnatishi natijasida yakkalanib qoladi. Jamiyatdan ajralib qolib, atrofida dunyo haqida hech qanday yangi ma'lumotga ega bo'lmagani uchun ayol qaram bo'lib qoladi. Kaltaklangandan so'ng u uyat va qo'rquv tufayli o'zini hissiy va (yoki) jismoniy jihatdan yakkalashni davom ettiradi.

³ Вильфинг Х. Система социальных мер в Австрии по предупреждению насилия в семье // Вестник психосоциальной и коррекционно реабилитационной работы. 1996. – С. 45

⁴ Psychology of Violence and Intimidation https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/64578_Chapter_8.pdf

5. Nochorlik. Bunga tajovuzkorning hukmronligi, uning faol nazorati va jabrlanuvchini boshqarish istagi, atrofdagi dunyodan yakkalanishi sabab bo'lishi mumkin. Nochorlik hissi ko'pincha shunchalik kuchli bo'ladiki, ayol qaror qabul qilishga, o'ziga g'amxo'rlik qilishga va kelajak rejalarini tuzishga qodir bo'lmay qoladi. Bularning barchasi odatda tushkunlik va o'z joniga qasd qilish kayfiyatiga olib keladi. Jabrlanuvchi ayol o'ziga yordam berishga umid qilmaydi, biroq sherigining o'zgarishiga umid bog'lab qolaveradi.

6. Psixologik himoya mexanizmlaridan (masalan, oqlash va inkor etish) faol foydalanish. Hatto o'tmishda ham oilaviy zo'ravonlikni boshdan kechirgan ayol uchun haqiqatni tan olish psixologik jihatdan qiyin, uyatli hisoblangan. Ba'zi holatlarda psixologik himoya mexanizmi jabrlanuvchiga zo'ravonlikni yengib o'tishda yordam beradi. Ammo keyinchalik zo'ravonlik holatlarini kichraytirishga yoki inkor etishga moyillik paydo bo'ladi. Zo'ravonlikni rad etish jarayoni ongsiz ravishda sodir bo'ladi, biroq bu jarayonning o'zi ruhiy va jismoniy sog'liq buzilishiga olib keladi. Shuningdek, o'z his-tuyg'ularini yaxshi ajrata olmaslik va ko'pincha to'liq mantiqiy fikrlash qobiliyati yo'qligi bilan kuzatiladi.

7. Yuqori darajada xavotirlik hissi⁵.

J.Briere ma'lumotlariga ko'ra, zo'ravonlik qurbonlarida xavotirlanish quyidagi tarzda namoyon bo'ladi:

- taxmin qilinayotgan xavfga nisbatan haddan tashqari sezgirlik;
- nazorat qilishga bo'lgan ehtiyoj kuchayishi;
- aslida, neytral yoki ijobiy bo'lgan shaxslararo ta'sirlarni tahdid yoki xavf sifatida noto'g'ri talqin qilish;
- somatik belgilar⁶.

L.V.Shukshina tomonidan zo'ravonlikka uchragan ayollarda o'tkazilgan tadqiqotlarda zo'ravonlikka uchragan ayollar har qanday turdagi zo'ravonlikni boshdan kechirgandan so'ng qo'rquv, jahldorlik, himoyasizlik hissi, haqorat va tanqid uchun xafa bo'lish (ayniqsa, begonalar oldida), nafrat, g'azabni (ham o'ziga, ham jabrlantiruvchiga nisbatan) his qilganini tasdiqlashgan, chunki

o'zlarini himoya qila olmaganlar. Ba'zilar hatto o'zlarini aybdor his qilishgan, chunki bunga loyiq ekanliklarini o'ylashgan. Bularning barchasi ularda frustratsiya, stress, tushkunlik, ichki bo'shliq va ma'naviy ezilish hissini keltirib chiqargan. Shuningdek, "qurbon" ayollar uchun har qanday salbiy ijobiy hissiyotlarni namoyon etmaslik xosligi aniqlangan. Ular uchun his-tuyg'ularni ko'rsatish, avvalo, "odobsizlik" sifatida qabul qilingan bo'lsa, keyinchalik odat tusiga aylangan⁷. Ayollarga nisbatan zo'ravonlik sodir etilishi jarayonlarini izohlashga qaratilgan bir nechta yondashuvlar ishlab chiqilgan bo'lib, hodisani tushuntirishga qaratilgan eng yaxshi nazariyalardan biri Landenberger modelidir⁸. K.Landenberger ayollarning zo'ravonlik munosabatlari sharoitida o'zini baholash hodisasini shuningdek, bunday vaziyatda ayollarning tanloviga shaxsiy idrokning ta'sirini tadqiq etgan. Unga ko'ra, zo'ravonlikning dastlabki bosqichida munosabatlar shakllanish davrida yangilik va sevgi hissi mavjud bo'ladi. Bu davrda zo'ravonlik holatiga duch kelgan ayollar sherigi bilan munosabatlarni yaxshilash va kelajakda zo'ravonlikning oldini olish uchun katta kuch sarflaydilar. Ularning xatti-harakatlari va sherigi bilan muloqot qilish usullari sherigini tinchlantirish uchun zarur bo'lgan mantiqiylik va topqirlik bilan ajralib turadi. Vaqt o'tishi bilan ayol bu muammolarni hal qilishga bo'lgan urinishlarining besamar ekanligini tushunib yetadi va munosabatlar uzoq muddatli bo'lishiga shubha qila boshlaydi.

"Sabr" bosqichida sherik bilan o'zaro munosabatlari tufayli, shuningdek, o'zini zo'ravonlik uchun qisman javobgar deb hisoblashi sababli ayol bu bosqichda yordam izlashga harakat qiladi. Biroq u o'z xavfsizligini yo'qotishdan qo'rqib, muammoning barcha jihatlarini va holatlarini to'liq oshkor etmaydi.

"Ajralish" bosqichida ayol o'z sherigining zo'ravon ekanligini va bunday munosabatga loyiq emasligini anglaydi. Burilish nuqtasi ayol o'ziga tahdid solayotgan xavfni tushunib yetganda va zo'ravonga nisbatan o'ch olish istagi paydo bo'lganda yuzaga keladi. Ayol faol ravishda sherigidan uzoqlasha boshlaydi. U alohida yashash va o'z xavfsizligini ta'minlash choralari ko'radi.

⁵ Зубритская А.С. Особенности психологической помощи женщинам, пострадавшим от домашнего насилия // с-82 Вестник ТГЭУ. № 3. 2009

⁶ Соловейчик М.Я. Мастерство психологического консультирования: сб. ст. / под ред. А.А. Бадхен, А.М. Родиной. — СПб.: Европейский дом, 2002.

⁷ Шукшина Л.В. Личностные особенности женщин, переживших насилие // Международный научный журнал «Инновационная наука» №3/2016.

⁸ Платонова Н.М. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации / Учебное пособие. 2004. — С.91.

Shu davr mobaynida u zo'ravonlik munosabatlaridan chiqib ketishi va bir necha bor qaytishi mumkin. Ayolga qadriyatlarni qayta baholash va zo'ravonlik aloqalarini uzishga to'sqinlik qilgan to'siqlarni muvaffaqiyatli yengish uchun ma'lum vaqt kerak bo'ladi. Bu jarayon tugagach, u zo'ravonlik munosabatlarini uzil-kesil tugatishga erishadi.

"Reabilitatsiya" bosqichida ayol o'ziga nisbatan zo'ravonlik ko'rsatgan shaxsdan alohida yashaydi. Jabrlanganlarga yordam ko'rsatayotgan mutaxassislar uchun muhim jihat shuki, ayol nuqtayi nazaridan zo'ravonlik uning munosabatlari doirasidagi jihatlardan biri bo'lib, bu munosabatlar ayol uchun ahamiyatli ijobiy tomonlarni ham o'z ichiga olgan. Shubhasiz, ayol zo'ravonlikning to'xtashini istaydi, shu bilan birga, munosabatlarning ijobiy tomonlarini saqlab qolishni xohlaydi. Bu maqsadlar ko'pincha bir-biriga zid keladi, biroq jabrlanuvchi buni tushunib yetishi uchun doimo vaqt kerak bo'ladi⁹. Va bunday hollarda ayolga ko'rsatiladigan har qanday to'g'ri ruhiy ko'mak ayolga zo'ravonlik oqibatlarini tezroq yengib o'tishga yordam beradi.

Yakuniy qism. Zo'ravonlik qurbonlari zo'ravonlik natijasida nafaqat psixologik, balki ijtimoiy, jismoniy, iqtisodiy zarbaga uchrashadi. Zo'ravonlikka uchragan ayollar bilan ishlashda zo'ravonlikning jabrlanuvchi shaxsiyatiga ko'rsatgan vayronkor ta'siri darajasini aniqlash zarur. Shafqatsizlik holatlarini ichki qayta ishlashning murakkablik darajasiga ko'ra to'rt bosqichi farqlanadi: stress, frustratsiya, ziddiyat va inqiroz holati. Psixologik stress hayotning shu qadar barqaror davom ettirishning imkonsizligi bilan tavsiflanadi. Ayol boshidan kechirganlarni yengish uchun hissiy javob berish va o'z xavfsizligini oqilona baholashga asoslangan vositalarga muhtoj bo'ladi. Frustratsiya holatida yengib bo'lmaydigan to'siq tufayli maqsadga erishib bo'lmalik his qilinadi. Bunda yengib bo'lmalik darajasi subyektiv tarzda bo'rttirilishi mumkin. Frustratsiyaga uchragan inson maqsadga erishishning yangi yo'llarini qidirishga majbur bo'ladi. Stress va frustratsiyadan farqli o'laroq ichki ziddiyat, mohiyatan, qarama-qarshi intilishlar va qarashlar o'rtasidagi chuqur kurashni nazarda tutadi. Ziddiyat qanchalik chuqur anglansa, uni ijobiy hal etish ehtimoli shunchalik

yuqori bo'ladi. Inqiroz bu muhim muammoli vaziyatni hal qila olmaslik holati bo'lib, u kuchli salbiy his-tuyg'ular bilan kechadi. Bunday tanglik holati kamida ikki hafta davomida saqlanib qolsa, inqiroz deb tashxis qo'yiladi. Qisqaroq davom etgan hollarda esa frustratsiya, stress yoki ichki ziddiyat haqida so'z boradi. Inqirozli vaziyatda odatiy moslashuv usullaridan foydalanib bo'lmaydi, chunki bunday vaziyat notanish bo'lib, ijodiy yondashuvni talab etadi. Odatda inqiroz favqulodda hodisaga javoban yuzaga keladi, biroq ahamiyatsiz sabablar ham uni keltirib chiqarishi mumkin. N.M. Platonova tomonidan zo'ravonlikka uchragan ayollar bilan ishlash bo'yicha bir nechta maslahat turlari ishlab chiqilgan. Aniq maqsadga qarab maslahatning uch turi ajratiladi: ma'lumot beruvchi va yo'naltiruvchi, shaxsiy qo'llab-quvvatlovchi va shaxsiy o'zgartiruvchi. Axborot va yo'naltiruvchi maslahat mijozning so'roviga ko'ra zarur psixologik ma'lumotlarni taqdim etishga, shuningdek, oilaviy zo'ravonlikni bartaraf etish yo'llari va vositalarini tanlashga yordam berishga qaratilgan. Shaxsiy qo'llab-quvvatlovchi maslahat berishning maqsadi shaxsni barqarorlashtirish va uning himoyasini mustahkamlashga yordam berishdir. Shaxsni o'zgartiruvchi maslahat berish eng murakkab bo'lib, ichki ziddiyatlarni ishlab chiqish va anglash orqali shaxsni rivojlantirishga qaratiladi¹⁰. Har qanday maslahat shaklini olib borishda mutaxassis betarafligini saqlashi, o'z his-tuyg'ularini anglashi va mijozning ochiqroq bo'lishi hamda o'zini xavfsiz his qilishiga yordam beradigan munosabatnigina ifodalashi lozim.

Zo'ravonlik ijtimoiy muammodir. Zo'ravonlikka uchragan ayol jamiyat yordamiga tayanib, o'zi va bolalari haqida g'amxo'rlik qila oladi. Zo'ravonlikka uchragan ayollar bilan ishlashda nafaqat bir tomonlama maslahat, balki ularning yaqin insonlari bilan muloqot tashkil etish muhim hisoblanadi. Ular yaqinlarining qo'llab-quvvatlashlariga har tomonlama muhtoj bo'lishadi. Zo'ravonlik uchun javobgarlik tajovuzkorning zimmasida bo'lib, zo'ravonlikni boshidan kechirgan shaxs aybdor emas. Jamiyat tomonidan ko'rsatiladigan har qanday himoya vositasi ularga ruhiy ko'mak beradi.

⁹ Платонова Н.М. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации / Учебное пособие. 2004. – С. 91.

¹⁰ Платонова Н.М. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации / Учебное пособие. 2004. – С. 91.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Факти и сифри: искоренение насилия в отношении женщин <https://eca.unwomen.org/ru>
2. Вильфинг Х. Система социальных мер в Австрии по предупреждению насилия в семье // Вестник психосоциальной и коррекционно реабилитационной работы. 1996. – С. 45
3. Psychology of Violence and Intimidation https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/64578_Chapter_8.pdf
4. Соловейчик М.Я. Мастерство психологического консультирования: сб. ст. / под ред. А.А. Бадхен, А.М.Родиной. – СПб.: Европейский дом, 2002.
5. Шукшина Л.В. Личностные особенности женщин, переживших насилие: Международный научный журнал «Инновационная наука» №3/2016.
6. Платонова Н.М. Насилие в семье: Особенности психологической реабилитации / Учебное пособие. 2004. – С. 91.

“OILA VA GENDER” ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ «СЕМЬЯ И ГЕНДЕР»
“FAMILY AND GENDER” RESEARCH INSTITUTE

MARKAZIY OSIYODA JAMIYAT, GENDER VA OILA

Общество, гендер и семья в Центральной Азии
Society, Gender and Family in Central Asia

xalqaro ilmiy jurnali

международный научный журнал

international academic journal

2024/4 (13)

DOI: 26739/2118-9998

Jurnalga Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasining 2021-yil 18-iyundagi 0996-sonli
“Ommaviy axborot vositasi davlat ro‘yxatidan o‘tkazilganligi to‘g‘risida guvohnoma”si olingan.

*Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining
dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar RO‘YXATI (2019)ga
pedagogika, psixologiya, tarix va falsafa fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari himoyasi uchun
ilmiy maqolalar e‘lon qilinishi mumkin bo‘lgan jurnal sifatida ro‘yxatga olingan.*

MUASSIS:

“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti

JURNAL TAHRIRIYATI:

Bosh muharrir: **Egamberdiyeva N.**
Bosh muharrir o‘rinbosari: **Musurmanova A.**
Mas’ul kotib: **Mavlonov B.**
Muharrirlar: **Yunusov U., Nomozova O’.,**
Razzakova N., Sobirova E.,
Jabborov U.
Sahifalovchi: **Umaraliyev Z.**
Dizaynerlar: **Abdullayev L., Sobirov F.**
Web dizaynerlar: **Yakubov O., Alimova Z.**

*Jurnaldagi materiallardan foydalanilganda mualliflik huquqini e’tiborga olgan
holda jurnalga havola berilishi shart.*

*Jurnalga kiritilgan maqola materiallari mazmuni mualliflarning shaxsiy
ilmiy-nazariy yondashuvi va qarashi sifatida talqin qilinadi.*

1940

Nashriyot ro‘yxat raqami № 1043191. 24.09.2021-y.

Bosishga ruxsat etildi: 27.12.2024.

“Times New Roman” garniturası. Qog‘oz bichimi: 60x84 1/8

Nashriyot bosma tabog‘i 7,2.

100000, Toshkent shahri, Mirzo Ulug‘bek tumani,
M.Ismoilov ko‘chasi 1-G uy.